

ri, İstanbul 1936, I, 173; a.m.f., *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 161-162, 174, 252-253, 346-373; Şengel, *İlâhiler*, I, 40-42, 132-133; III, 10-11; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Akbatu), s. 89; Nuri Özcan, *On Sekizinci Asırda Osmanlılar'da Dini Müsikî* (doktora tezi, 1982), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 71, 777-828; a.m.f., "Ahmed Efendi, Çâlâk", *DİA*, II, 58-59; Töre, *İlâhiler*, VI, 43-44; Yunus İlâhileri *Güldestesi* (haz. Cüneyd Kosal), Ankara 1991, s. 90-91; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 69-70, 706; Öztuna, *BTMA*, II, 77-78; Ömer Tuğrul İnançer, "Bayramîlik", *DBİst.A*, II, 107.

NURİ ÖZCAN

MUSTAFA EFENDİ, Çatalsakal

(ö. 1121/1709)

Celvetî zâkirbaşısı
ve dinî eserler bestekârı.

Bursa'da doğdu. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Tahsilinin ardından terzilikle geçimini sürdürdü. İshak Hocası Ahmed Efendi'nin derslerine devam etti ve ona mülâzım oldu. Bu arada mûsikî dersleri aldı ve şiirle ilgilendi. Daha sonra Üftâdezâde İbrâhim Efendi'ye intisap etti. Ardından tekkenin zâkirbaşısı oldu. Bu sırada yaptığı bestelerle tanındı. Çeşitli makamlarda ilâhiler bestelediği kaydedilmektedir ve bunlar günümüze ulaşmamıştır. İsmâil Belîğ'in bildirdiğine göre 7 Receb 1121 (12 Eylül 1709) tarihinde vefat etti ve Pınarbaşı'nda Üftâde Zâviyesi yolu üzerinde bir mezara defnedildi (*Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, s. 528-529). İsmâil Belîğ ayrıca onun çeşitli şiir ve tarih mısralarının bulunduğunu belirtmektedir (a.g.e., s. 529).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmâil Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Bursa 1287, s. 528-529; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 126.

DİA

MUSTAFA EFENDİ, Dürriâde

(bk. DÜRRİZÂDE MUSTAFA EFENDİ).

MUSTAFA EFENDİ, Ebezâde

(ö. 1122/1710 [?])

Türk bestekârı ve hânende.

Edirne'de doğdu. Annesi Enderun'da ebe olduğundan "Ebezâde" diye tanındı. Ebûishakzâde Esad Efendi babasının müderris olduğunu bildirmektedir (*Şeyhülislâm Esad Efendi ve Atrabül'âsâr*, haz. Hakkı Tekin, s. 128). Mustafa Efendi iyi bir tahsil gördü. Çocukluğundan başlayarak

mûsikî dersleri aldı ve bu sahada belli bir mesafe katetti. Sesinin güzel olduğu belirtilmektedir. Esad Efendi de Ebezâde'nin sesinin gür olduğunu ve tiz perdelere ustalıklı çıkabildiğini söylemektedir (*Atrabül'âsâr*, vr. 31^b). *Atrabül'âsâr*'da ve *Edirne Tarihi*'nde otuz civarında bestesi olduğu bildirilmekteyse de günümüze sadece bayatî makamındaki nakış yürük semâisi ulaşmıştır (*BTMA*, II, 78). Sadettin Nüzhet Ergun, acem makamında iki ve irak makamında bir olmak üzere üç adet ilâhisi olduğunu kaydetmektedir (*Türk Musikisi Antolojisi*, I, 185, 263, 283). Ebezâde Mustafa Efendi'nin Musallî (Muslî) (a.g.e., I, 125) mahlasıyla şiirler yazdığı da bildirilmektedir (*BTMA*, II, 78).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebûishakzâde Esad Efendi, *Atrabül'âsâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 6204, vr. 31^b; a.e.: *Şeyhülislâm Esad Efendi ve Atrabül'âsâr fi tezkire-i urefâi'edvâr Adlı Eseri* (haz. Hakkı Tekin, yüksek lisans tezi, 1993), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 128; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 125, 185, 263, 283; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 307; Öztuna, *BTMA*, II, 78.

HASAN AKSOY

MUSTAFA EFENDİ, Ebülmeyâmîn

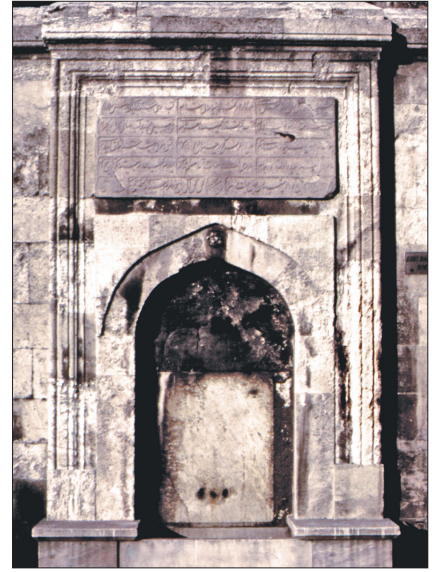
(bk. EBÜLMİYÂMİN MUSTAFA EFENDİ).

MUSTAFA EFENDİ, Feyzullahefendizâde

(ö. 1158/1745)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1090'da (1679) İstanbul'da doğdu. II. Mustafa'nın hocası şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin oğludur. Babasından ve onun muhitine mensup ilim adamlarından ders alarak yetişti. Babasının nüfuzu sayesinde kısa sürede birbiri ardınca ilmiye pâyeleri aldı (tafra hareket), bu durum çeşitli dedikodu ve tenkitlere yol açtı. Henüz yirmi üç yaşında iken yüksek dereceli kadılıklardan olan Mekke kadılığına tayin edildi (1113/1701). Görev süresini doldurup İstanbul'a dönerken yol boyunca ilmiye ve mülkiye ricâlinin ona çeşitli ikramlarda bulunup hediyeler sunarak ağırlamada nasıl birbiriyle yarış ettiğini tarihçi Râşid anlatır (*Tarih*, II, 555-556). Mekke'den dönüşünün hemen ardından Zilkade 1114'te (Nisan 1703) bilfiil Anadolu kazaskeri oluşu, uzun süreden beri kazasker olmayı bekleyen ulemâ arasında memnuniyetsizliğe sebep oldu (a.g.e., II, 581). Muharrem 1115'

Sarçanebaşı'nda Feyzullahefendizâde Mustafa Efendi'nin, Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi cümlle kapısı yanındaki çeşmesiyle kitabesi

te (Haziran 1703) Rumeli kazaskerliği pâyesini aldı. Bu tevcihata temas eden Râşid, ağabeyi Seyyid İbrâhim Efendi'nin Rumeli kazaskeri olmasını kıskanan Mustafa Efendi'nin üzülmemesi için "çok şefkatli" babaları Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin ona da Rumeli pâyesini verdiğini yazar (a.g.e., II, 586-587). Ancak Feyzullah Efendi'ye yönelik tepkiler ve onun 1703'teki Edirne Vak'ası'nda feci şekilde öldürülmesi Mustafa Efendi'yi de etkiledi. Kısa bir süre için Yedikule'de hapsedildi (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 794). Hapis cezası sürgüne çevrilerek önce Kıbrıs adasına gönderildi, ardından Bursa'da oturmasına izin verildi. III. Ahmed'in saltanatının sonuna kadar yaklaşık yirmi yedi yıl Bursa'da kaldı. 1730'da I. Mahmud padişah olunca İstanbul'a dönmesine müsaade edildi. 10 Safer 1145'te (2 Ağustos 1732) Rumeli kazaskeri oldu (Subhî, vr. 45^a), Dürrî Mehmed Efendi'nin hastalığı sebebiyle görevinden ayrılması üzerine 1 Zilhicce 1148'de (13 Nisan 1736) şeyhülislâmlığa getirildi. İlmiye mesleğindeki bozuklukları düzeltmek isteyen I. Mahmud'un Mus-

MUSTAFA EFENDİ, Feyzullahefendizâde

tafa Efendi'ye ilmiye tayinlerini doğrudan kendisine arz yerine sadrazam vasıtasıyla yapmasını tavsiye ettiği belirtilir. Hayatının sonuna kadar bu görevde kalan Mustafa Efendi, Osmanlı siyasî ve dinî çevrelerini oldukça uğraştıran Ca'feriyye'nin beşinci mezhep olarak kabulü yolunda İranlılar'ın teklifleri dolayısıyla toplanan meşveret meclislerine de katılmıştır.

Kaynaklarda dürüstlük ve hakkaniyeti gözeterek uzun süre şeyhülislâmlık makamında kaldığı belirtilir. Herhangi bir eserden bahsedilmediği gibi şeyhülislâmlığı devrinde verdiği fetvalar konusunda da bilgi bulunmaz. Geçirmiş olduğu felç dolayısıyla hastalanan ve bu durumda iken görevini sürdürmekte olan Mustafa Efendi 30 Muharrem 1158'de (4 Mart 1745) vefat etti. Üsküdar Karacaahmet'te Tunusbağı aile kabristanında eniştesi Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi'nin yanına defnedildi. Kaynaklarda iffet ve takvâ sahibi, halim selim bir şahıs olarak tanıtılır. Felçli olduğu son dönemlerinde imza atmakta zorlandığından mühür kullanmasına izin verilmiştir. Babası Feyzullah Efendi'nin medresesi yanında kurduğu kütüphane için 1149'da (1736) bir kitap sayımı yaptırmıştır (Erünsal, s. 66). İlimiye mesleğine giren iki oğlundan Müderris Osman Efendi 1738'de vefat etmiş, diğer oğlu Abdullah Efendi, Rumeli kazaskerliği ve nakîbüleşraflığa kadar yükselmiş ve 1770'te ölmüştür. Her ikisi de babasının yanına defnedilmiştir (Öztuna, II, 663). Nakşibendî tarikatına mensup olan Mustafa Efendi'nin Eyüp'te Dügmeçiler Baba Haydar sokakta Şeyhülislâm Tekkesi olarak bilinen, 1157'de (1744) yaptırdığı bir Nakşibendî tekkesi bulunmaktadır (Ayvansarâyî, I, 283; Muslu, s. 306). Bu bakımdan kendisi kaynaklarda şeyh unvanı ile de anılır. Ayrıca İstanbul'da Saraçhanebaşı'nda Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi'nin cümle kapısı yanında 1152'de (1739) inşa ettirdiği bir çeşmesi vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 792, 794, 796; Râşid, *Târih*, II, 555-556, 581, 586-587; İzzî, *Târih*, İstanbul 1189, vr. 23^a-24^a; Subhî, *Târih*, vr. 45^a, 92^{a-b}; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 106, 109, 116; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, I, 283; *Devhatü'l-meşâ-yih*, s. 92-93; *Sicill-i Osmânî*, IV, 428; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 518-519; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 472-473, 490; a.m.f., *İlmiye Teşkilâtı*, s. 187; Danişmend, *Kronoloji*², V, 139; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 65-66; Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, II, 661-663; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavuf* (18. Yüzyıl), İstanbul 2003, s. 306.

MEHMET İPŞİRLİ

MUSTAFA EFENDİ,
Hamîdîzâde

(ö. 1208/1793)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1144'te (1731-32) doğdu. Mısır kadısı iken vefat eden ulemâdan Hamîdî Mehmed Efendi'nin oğludur. İyi bir tahsil yaptıktan sonra 1167'de (1754) girdiği müderrislik imtihanını kazandı ve bir süre sonra saray hocalığına getirildi. Nakşibendî tarikatına mensup olduğundan saraydakilere verdiği dersler yanında onlara tarikat âdâb ve erkânını da öğretmeye çalıştı. Bu sebeple saray görevlilerinden birçoğu onun müridi oldu. Özellikle okuduğu ve yazdığı duaların çocuklarına iyi geldiğini düşünen I. Abdülhamid, mânevî etkisi altına girdi. Hamîdîzâde bu sayede yükseldi. Eyüp kadısı oldu. Görevden azlinden sonra ulemâ teftişi, müderrislik imtihan heyetinde bulunma gibi önemli hizmetler yaptı. 20 Şâban 1200'de (18 Haziran 1786) Mekke pâyesini aldı. Sadrazam Koca Yüsuf Paşa'nın elinde çıkan çıbanı okuyarak iyileşmesine vesile olduğu için kendisine Bayındır arpalığı verildi. Bu arada İstanbul pâyesine de sahip olduğu anlaşılmaktadır. 1201'de (1787) Rusya'ya savaş ilânı öncesinde toplanan meşveret meclislerine katıldı. Cerbezeli ve zeki bir âlim olarak devlet esrarına, devletteki dengeler ve temayüllere dair çok şey öğrendi. 22 Cemâziyelevvel 1202'de (29 Şubat 1788) Anadolu kazaskerliği pâyesini aldı.

1789'da III. Selim padişah olunca I. Abdülhamid dönemi devlet adamlarının çoğunu görevden aldığı halde Hamîdîzâde saraydaki çevresi ve talebelerinin tesiriyle eski nüfuzunu korudu. III. Selim, islahat hareketlerine ancak Hamîdîzâde gibi azim-

li bir âlimin ayak uydurup yardımcı olacağı kanaatindeydi. Bu sebeple ona 1 Şâban 1203'te (27 Nisan 1789) Rumeli pâyesini verdi ve şeyhülislâmlığa hazırladı. Bir süre sonra yaşlı ve hasta olup yeniliklere ayak uydurması ve buna karşı gelen tepkilere direnmesi mümkün olmayan Mehmed Şerif Efendi meşihat görevinden alınarak 27 Muharrem 1204'te (17 Ekim 1789) ilmiyede islahat konusunda geniş yetkilerle şeyhülislâm tayin edildi.

Hamîdîzâde Mustafa Efendi uzun zamandan beri bozulmuş olan ilmiye teşkilâtını ele aldı. Başta mevâfîzâde kanunu olmak üzere mülâzemet, nevbet, arpalık, müderrislik, nâiblik, kadılık kurumlarının yerleşmiş usullere göre işlemediğini gördüğünden bunları sert uygulamalarla islahaya girişti. Bu konulara daha fazla zaman ayırmak için resmî yazışma ve fetvalarında imza yerine mühür kullanma usulünü getirdi (Cevdet, V, 108). Önce mâzul şeyhülislâmların arpalıklarına nâib göndermelerine izin vermeyip bizzat gitmeye mecbur etti. İlk anda üç eski şeyhülislâm Dürîzâde Mehmed Ârif, Müftîzâde Ahmed ve Mehmed Kâmil efendileri İstanbul'dan uzaklaştırıp arpalıkları olan Kütahya, Ankara ve Keşan'a gönderdi. Uzun zamandır müderris tayini yapılmayan ve işleri tamamıyla mütevellilere bırakılmış olan Sahn-ı Semân medreselerini yeniden düzenleyerek her bir medreseye birer müderris tayin edip talebelerin kabulü ve ihracı konularında onları yetkili kıldı (*Taylesanizâde*, s. 426-427). Haremeyn evkafına bağlı Bursa ve Edirne'deki kadılıkları yeniden düzenledi.

Hamîdîzâde'nin icraatları sırasındaki sert tavrı, dönemin meşhur ilmiye mensupları üzerinde olumsuz etkiler yol açtı. Matematik ve mantık alanındaki çalışmalarıyla tanınan Gelenbevi İsmâil Efendi'yi "rû'yet-i hilâl"den ziyade hesaba önem veren görüşlerinden dolayı şiddetle eleştirip ona bir tekdîrname gönderdi. Buna çok üzülen Gelenbevi beyin kanaması sonucu felç olup kısa süre sonra öldü. Dönemin kaynaklarında bu haksız davranışının onu kendisine rakip olarak görmesinden kaynaklandığı bildirilir (Cevdet, V, 109).

Şeyhülislâmın hatır gönül gözetmeden ilmiye sınıfında yılların birikimi olan bozuklukları bir anda biraz da zor kullanarak islahaya girişmesi gerek ilmiye mesleğinin gerekse seyfiye zümresinin ileri gelenlerince tepkiyle karşılandı. Giderek büyüyen tepkiler III. Selim'e kadar ulaştırıldı. Bu sırada eski şeyhülislâm İvazpaşazâde İbrâhim Beyefendi'yi ve eski hekimbaşı

Hamîdîzâde Mustafa Efendi'nin bir fetvası (Ergin, s. 719)

